

Wiadomości Numizmatyczne, R. LVIII, 2014, z. 1–2 (197–198)

KRZYSZTOF WNĘK

MONETY Z KOŚCIOŁA ŚW. MIKOŁAJA W BĄCZALU DOLNYM

ABSTRACT: In 1972 a seventeenth century wooden church has been moved from Bączal Dolny to an open-air museum. Over 30 coins dating back to a period ranging between the middle seventeenth century and the middle twentieth century have been found in thxe place where the church used to be located. Lack of older coins proves that if there was another church in this area before the 1600s, it could not have been erected on the same spot.

Ryc. 1. Kościół w Bączalu Dolnym, lata 30. XX w.

Drewniany kościół pod wezwaniem św. Mikołaja z Bączala Dolnego (ryc. 1), pow. jasielski, woj. podkarpackie, stanowi obecnie jeden z najciekawszych obiektów Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Jako typowy reprezentant późnogotyckich kościołów małopolskich góruje nad sektorem wsi pogórzańskiej (ryc. 2). Na nowym miejscu znalazł się w 1973 r., prace przy budowie i wy-

kończeniu wnętrza trwały w latach 1979–1986¹. Jako świątynia przestał służyć w 1959 r. Niewielki, w coraz gorszym stanie technicznym obiekt nie wystarczał już w latach 50. XX w. coraz liczniejszej społeczności parafialnej (ówczesnie miejscowości: Bączal Dolny, Bączal Górny, Lipnica Górna, Jabłonica i Opacie). Pomimo utrudnień, stosowanych przez komunistyczną administrację, zdecydowano o zbudowaniu nowego kościoła. Opuszczony obiekt w ówczesnych realiach skazany był na postępującą degradację. Utrzymanie dwóch obiektów sakralnych, a zwłaszcza remont starego — oczywiście na własny koszt — przekraczało możliwości parafii. Proboszcz, ks. prałat Stanisław Czerniec, poszukiwał wyjścia z tej sytuacji, nieoznaczającego jednocześnie likwidacji zabytkowego obiektu, w kontakcie z Muzeum w Sanoku. Pomysł został zaakceptowany, latem 1972 r. „stary kościół” został rozebrany pod nadzorem fachowców z Sanoka i przetransportowany na nowe miejsce.

Ryc. 2. Kościół z Bączala Dolnego po rekonstrukcji w Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Fot. autor

¹ Olszański 1981, s. 141; Olszański 2001, s. 61.

Parafia rzymsko-katolicka w Bączalu Dolnym ma starą, średniowieczną metrykę. Dość późna, ale wiarygodna wzmianka z protokołu wizytacji dekanatu jasielskiego z 1780 r. mówi o erekcji kościoła pod wezwaniem św. Mikołaja w 1348 r.² Najstarsza potwierdzona dokumentem informacja o miejscowości pochodzi z 1378 r.³, parafię wymienia Jan Długosz w *Liber beneficiorum*⁴. O parafii i kościele zachowały się także notatki w aktach wizytacji biskupich z 1598 i 1602 r. Pierwszy budynek kościoła był już wówczas w złym stanie, został więc rozebrany, a „na dębowych fundamentach dawnego kościoła zniszczonego starością”⁵ powstała w latach 1666–1667 nowa świątynia. O dacie zakończenia budowy świadczy napis na nadprożu głównego wejścia *Anno D[omi]ni 1667 haec domus aedificata*. Wcześniejszego niż ta data funkcjonowania parafii dowodzi także zachowany w jej aktach rękopis, zatytułowany *Series sacerdotum parochie Baczalensis ab Anno 1653*, z dłuższymi, zwłaszcza od połowy XIX w. zapiskami kronikarskimi. Rozpoczyna go wzmianka o konieczności założenia nowej księgi, ponieważ stare akta uległy zniszczeniu w pożarze⁶.

Obiekt w trakcie użytkowania także ulegał przeróbkom, z których największa (dobudowa murowanej kaplicy) miała miejsce w 1851 r. i 1878 r.⁷ Zapiska o budowie na „dębowych fundamentach dawnego kościoła” spowodowała sporo zamieszania. Kazimierz Kuczman, opracowując obiekt jeszcze w starej lokalizacji, biorąc za podstawę jego dość archaiczny styl, zgłosił zdanie, że w 1667 r. miała miejsce jedynie jego znacząca przebudowa, zaś sama budowla powstała jeszcze w końcu XIV, lub też w XV w.⁸ Tezę tę obalił Henryk Olszański na podstawie szczegółowej analizy konstrukcji obiektu, możliwej podczas jego montażu w nowym miejscu⁹. Rekonstrukcji dokonano w formie odpowiadającej prawdopodobnemu wyglądowi budowli na początku XIX w. Analizy prowadzące do wyboru formy rekonstrukcji wspomagały przeprowadzone latem 1973 r. w miejscu po rozebranych kościele badania archeologiczne.

Po zakończeniu prac rozbiórkowych i wstępnym uporządkowaniu terenu stał się on na kilka tygodni ulubionym miejscem zabaw miejscowych dzieci, wśród których był także autor tej pracy. Powód był prosty — w warstwie piasku, która

² Kuczman 1973, s. 66.

³ *Codex diplomaticus Monasterii Tynecensis*, s. 156–157. Jest to dokument z 10 lutego 1378 r. w sprawie zamiany dóbr, z którego wynika, iż Bączal był już ówczesnie wsią dobrze zagospodarowaną (karczma, młyn, stawy rybne).

⁴ *Liber beneficiorum*, s. 206.

⁵ Kuczman 1973, s. 66.

⁶ *Series sacerdotum*, pierwsza strona nie paginowanego rękopisu.

⁷ Kuczman 1973, s. 66.

⁸ Op. cit., s. 67.

⁹ Olszański 1981, s. 64.

pozostała po zdjęciu kamiennej posadzki i w wysuszonej glinie pod nią można było znaleźć skarby — stare monety, czasami także dewocjonaalia (krzyżyki, medaliki). Poza dziećmi nikt się nimi nie interesował, nawet osoby prowadzące w tym miejscu prace archeologiczne¹⁰. Część z nich znalazłem sam, inne — o ile wiem, prawie wszystkie znalezione — trafiły w moje ręce w drodze wymiany za inne „dobra”. Było ich ponad 30.

LISTA MONET:

1. Ryga, Krystyna, szeląg 1653, men. Ryga, Mrow. 544, 0,58 g, 15,5 mm;

2. Polska, Jan Kazimierz, szeląg koronny 1665, men. Ujazdów, Kop. 1553, 1,01 g, 15,5 mm;
3. Litwa, Jan Kazimierz, szeląg litewski 1660, men. Ujazdów, Kop. 3586, 1,24 g, 15,9 mm;

¹⁰ Niestety, nie udało się odnaleźć dokumentacji tych badań. Nie ma jej w archiwum Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, zaś Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Przemyślu — Delegatura w Krośnie nie uważa za stosowne udzielić odpowiedzi na pytania, kierowane przez zwykłego obywatela.

4. Litwa, Jan Kazimierz, szeląg litewski 1661, men. Ujazdów, Kop. 3590, 1,57 g, 15,7 mm;

5. Litwa, Jan Kazimierz, szeląg litewski 1665, men. Wilno, Kop. 3594;
 6. Litwa, Jan Kazimierz, szeląg litewski r.?, 1664–66, men. Wilno, 0,84 g, 15,2 mm;

7. Litwa, Jan Kazimierz, szeląg litewski r.?, 1665–66, men. Kowno, podwójnie wybity, skorodowany, 0,57 g, 16,0 mm;
 8. Polska, Jan Kazimierz, falsyfikat szeląga koronnego, 0,62 g, 14,7 mm;

9. Polska–Saksonia, August III, grosz koronny 1755, Kop. 2084, 2,97 g, 19,3 mm;

10. Polska–Saksonia, August III, szeląg koronny 1753, b. zn. pod tarczą herbową,
Kop. 2055, 1,25 g, 14,8 mm;

11. Polska–Saksonia, August III, szeląg koronny 1754, b. zn. pod tarczą herbową,
Kop. 2076, 1,17 g, 15,4 mm;
12. Węgry, Józef II, ½ krajcara 1782, men. Smolnik, 3,02 g, 21,6 mm;
13. Galicja, Franciszek II, grosz wojskowy 1794, men. Wiedeń, Kop. 9204,
3,91 g, 21,7 mm;

14. Węgry, Franciszek II, krajcar 1800, men. Smolnik, 3,88 g, 22,9 mm;
15. Węgry, Franciszek II, 3 krajcary 1800, men. Smolnik, 8,43 g, 28,5 mm;

16. Węgry, Franciszek II, krajcar 1812, men. Smolnik, 4,79 g, 25,0 mm;

17. Austria, Ferdynand I (V), 2 krajcary 1848, men. Wiedeń, 17,90 g, 31,5 mm;
 18. Węgry, Franciszek Józef, krajcar 1851, men. Nagybánya, 5,45 g, 22,8 mm;

19. Austria, Franciszek Józef, krajcar (cent) 1859, men. Wiedeń, 3,38 g, 19,3 mm;
 20. Węgry, Franciszek Józef, krajcar 1860, men. Kremnica (3 szt., mocno wytarte);
 21. Węgry, Franciszek Józef, krajcar 1879, men. Kremnica, 3,33 g, 19,0 mm;

22. Węgry, Franciszek Józef, krajcar 1881, men. Kremnica;
 23. Austria, Franciszek Józef, 10 krajcarów 1872, men. Wiedeń, 1,65 g, 18,1 mm;

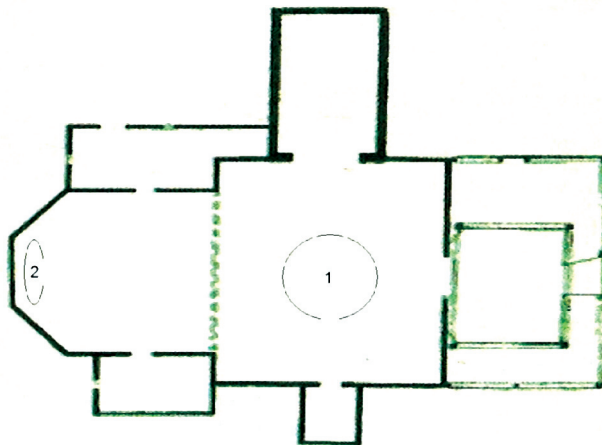

24. Austria, Franciszek Józef, 2 halerze 1893, men. Wiedeń, 3,27 g, 19,0 mm;
 25. Węgry, Franciszek Józef, 2 fillery 1900, men. Kremnica, 3,27 g, 19,0 mm;
 26. Polska, 5 groszy 1949, brąz, kilka sztuk;
 27. Polska, 10 groszy 1949, miedzionikiel;
 28. Polska, 20 groszy 1949, miedzionikiel.

Poza monetami nr 5 (przekazana w 1974 r. starszemu zbieraczowi z Jasła w zamian za wypożyczenie *Tysiąca lat monety polskiej* Kałkowskiego), 20 i 26

(zaginione podczas przeprowadzki) oraz 22 (zniszczona przez znalazcę przy próbie czyszczenia), wszystkie pozostałe pozostają w moim posiadaniu.

Opisany wyżej zestaw stanowi zbiór drobnej monety, używanej lokalnie od 2. połowy XVII do połowy XX w. Reprezentowane są niskie nominały, podobnie jak w przypadku innych znalezisk kościelnych¹¹. Znajdowane były w rozproszeniu, na terenie całej świątyni, z dwoma wyraźnymi skupiskami — w centrum nawy oraz w prezbiterium, za ołtarzem głównym (ryc. 3). Stanowi to zachętę do interpretacji znalezionych monet jako przypadkowych zgub, w trakcie kolekty oraz podczas jej zsytywania z tacy (2. skupisko — według starszych mieszkańców wsi za ołtarzem stał stolik, na który wysypywano zebrane pieniądze. Stąd pochodzi jedyna moneta srebrna — nr 23 — oraz obie większe rozmiarami miedziane, nr 15 i 17). Należy nadmienić, że już w 1797 r. we wnętrzu kościoła istniała posadzka kamienna z płyt piaskowca¹².

Ryc. 3. Rzut poziomy obiektu z zaznaczeniem miejsc koncentracji znalezisk.
 1 – centrum nawy (prawie wszystkie szelągi z XVII i XVIII w.), 2 – prezbiterium,
 za ołtarzem głównym.

Interesująca, ale nie wyjątkowa¹³ jest przewaga szelągów litewskich nad koronnymi. Zresztą, ilość monet jest zbyt mała dla rozważań statystycznych. Brak miedzianej monety z czasów reformy Stanisława Augusta można wytłumaczyć, po pierwsze, sytuacją wojenną (Pogórze było areną długotrwałych walk w czasie konfederacji barskiej w latach 1769–1772), po drugie, szybkim (1772) odcięciem

¹¹ Paszkiewicz 2011, s. 30.

¹² Olszański 1981, s. 142.

¹³ Paszkiewicz 2011, s. 27.

tych ziem od Rzeczypospolitej. Nie oznacza to, że w ogóle tu nie dotarły — miedziany grosz z 1767 r. został w 1974 r. znaleziony w ogródku szkolnym, o 200 m w linii prostej od miejsca, w którym stał stary kościół. Monety austriackie i austro-węgierskie reprezentują wszystkie reformy walutowe tego państwa w XIX w., od waluty wiedeńskiej po koronową. Zupełny brak natomiast monety groszowej z czasów II Rzeczypospolitej może być świadectwem zubożenia lokalnej społeczności, dotkniętej zniszczeniami wojennymi z lat 1914/15 i pozbawionej dodatkowo oszczędności przez inflację lat dwudziestych XX w. Stan zachowania monet jest wyjątkowo dobry, większość z nich wykazuje jedynie ślady zużycia pochodzące z obiegu. Ma to związek z suchym, piaszczystym i lekko wyniesionym ponad poziom sąsiadującego gruntu miejscem zalegania. Warunki naturalne tych okolic sprawiają, że monety (zwłaszcza miedziane i bilonowe) znalezione bezpośrednio w glebie są bardzo mocno skorodowane.

Pośród dewocjonalistów, oprócz krzyżyka (ryc. 4) znajdował się medalik z wizerunkiem papieża Piusa IX (1846–1878), wybity z okazji jubileuszu 50-lecia jego kapłaństwa, z napisami w języku włoskim (ryc. 5; obecnie w posiadaniu p. B. Kolarczyka w Krośnie), zapewne świadectwo udziału któregoś z mieszkańców Bączala w chłopskiej pielgrzymce do Rzymu zorganizowanej przez ks. Stojałowskiego w 1877 r.

Ryc. 4. Krzyżyk z brązu z legendą PAM ŚW. MISYI, XIX w.

Sekwencja monet zaczyna się w 2. połowie XVII w., co znakomicie koreluje z datą budowy świątyni. Nie jest natomiast zbieżna z wiedzą o upięściwieniu wiejskich społeczności Małopolski, jeśli brać pod uwagę okres wcześniejszego funkcjonowania parafii w Bączalu. Przywołany wyżej zapis z *Liber beneficiorum*

Ryc. 5. Medalik religijny, Rzym, 1867. Legendy: Av. PIUS IX PONTIFEX MAXIMUS / ROMA, Rv. S.PIETRO E S.PAOLO PRINCIPI DEGLI APOSTOLI / GUIGNO [sic] 1867

(a więc z lat ok. 1470–1480) opisuje należności i opłaty określone w pieniądzu. Wydaje się więc mało prawdopodobne, aby żadna ze starszych drobnych emisji o niskiej wartości (przynajmniej szelągowe i kwartnikowe z 1. połowy XVII w., czy też denary tzw. jagiellońskie z XV w.) nie została tu nigdy zagubiona — nawet biorąc pod uwagę prymitywny sposób przeszukania terenu. Stąd wątpliwość, czy nowy budynek rzeczywiście powstał w latach 1666–1667 dokładnie w tym samym miejscu, gdzie rozebrano stary.

Znaleziska monet w południowej części Podkarpacia są nieliczne. Nie zmienia tego obrazu zasadniczo nawet rozpowszechnienie wykrywaczy metali. Oprócz spektakularnego znaleziska skarbu z XI w. w Trzcinity¹⁴, znane mi są z ostatnich ok. 10 lat stosunkowo nieliczne ich przykłady, pośród których są głównie miedziane szelągi Jana Kazimierza, austriackie monety krajcarowe z początku XIX w., i centy (neukreuzery), bite od 1858 r. W trakcie badań archeologicznych (z użyciem wykrywaczy metalu) na krośnieńskim Rynku znaleziono m.in. denar Jadwigi (1382–1386) i diengę Iwana IV (1533–1584)¹⁵. Na cmentarzu przykościelnym dawnego (nieistniejącego obecnie) klasztoru dominikanów w Nowym Żmigrodzie, w trakcie badań ratunkowych podczas budowy kanalizacji, w jamie ustnej jednej z czaszek znaleziono szeląg ryski Zygmunta III (1589–1632)¹⁶. Eg-

¹⁴ Garncarski 2006, s. 33–34.

¹⁵ Informacja od Jana Garncarskiego, dyrektora Muzeum Okręgowego w Krośnie, któremu za informację i okazanie monet serdecznie dziękuję.

¹⁶ Informacja od Wojciecha Poradyło, sprawującego nadzór archeologiczny nad częścią robót. Za informację oraz udostępnienie monety pragnę serdecznie podziękować.

zemplarz ten jest skorodowany w stopniu uniemożliwiającym odczytanie daty, jednak wnioskując ze znaku mennicznego „lilijka” — pochodzi najpóźniej z 1609 r. Poszukiwania wykrywaczem metalu w prywatnym ogródku w Bieczu przyniosły znalazcy denar Jadwigi, denar Władysława Jagiełły (typ Kub. IB) oraz cztery denary Kazimierza Jagiellończyka (Kubiak 1970, typ II/1 — 3 egzemplarze, i III/2, z kółkiem pod koroną — 1 sztuka). W Jaśle, na posesji przy ul. Kazimierza Wielkiego, przypadkowo znaleziono mocno zniszczony bydgoski szóstak Jana Kazimierza z lat 1662–1666. Z tej samej miejscowości (osiedle Sobniów, ul. Graniczna) pochodzi szwedzka miedziana 1/4 öre z 1634 r., z monogramem królowej Krystyny (1632–1654). Tak więc znaleziska monet dawniejszych z nieodległych miejscowości (choć, jak do tej pory, nieliczne) istnieją i świadczą o lokalnym obiegu pieniężnym. Można więc przypuszczać, że budowa z 1667 r. wiązała się ze zmianą miejsca usytuowania kościoła.

WYKAZ SKRÓTÓW

- Kop. Edmund Kopicki, *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*, Warszawa 1995
- Mrow. Eugeniusz Mrowiński, *Monety Rygi*, Warszawa 1986

BIBLIOGRAFIA

- Codex diplomaticus Monasterii Tynecensis*
 1875 *Codex diplomaticus Monasterii Tynecensis*, wyd. W. Kętrzyński, cz. I, Lwów 1875.
- Garncarski J.
 2006 *Trzcinnica – karpacka Troja*, Krosno 2006.
- Kubiak S.
 1970 *Monety pierwszych Jagiellonów 1386–1444*, Wrocław 1970.
- Kuczman K.
 1973 *Drewniany kościół w Bączalu Dolnym, powiat jasielski*, Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, 1973, nr 17/18, s. 65–74.
- Liber beneficiorum*
 1864 *Joannis Dlugossii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia*, t. 9: *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis...*, t. 3, Kraków 1864

Olszański H.

- 1981 *Rozbudowa Parku Etnograficznego MBL w Sanoku w latach 1979–1980*, Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, 1981, nr 27, s. 135–144.
- 2001 *Problemy konserwatorsko-budowlane z przeniesieniem kościoła z Bączala Dolnego na teren parku etnograficznego w Sanoku*, Na pograniczu kultur. Drewniana architektura sakralna w Polsce i na Ukrainie, Przemyśl 2001, s. 61–77.

Paszkiewicz B.

- 2010 *Monety z kościoła św. Mikołaja w Gieczu*, Biblioteka Studiów Lednickich, Fontes 4, Lednica 2010.

Series sacerdotum

[po *Series sacerdotum parochie Bączalensis ab Anno 1653*, rękopis w aktach parafii 1653] w Bączalu Dolnym

COINS FROM SAINT NICHOLAS' CHURCH IN BĄCZAL DOLNY

(Summary)

In 1972 a seventeenth century wooden church has been moved from Bączal Dolny to an open-air museum. Later on, local children searching the area found over 30 coins on the spot where the building used to be erected. Archaeologists carrying out excavation works in this area ignored this find and it is only now that it has been listed. All the coins were small denominations, for instance a 1653 base silver Riga shilling of Swedish Queen Christina. The find also includes Polish and Lithuanian copper coins and, since Bączal came under the dominion of Austria in 1772, Austrian and Hungarian coins from all following monetary systems used in those countries. Only one of the latter is made of base silver, the others are copper and bronze. No Polish coins of the interwar period (1918–1939) have been found, only the postwar ones. Most of the coins have been found in two spots: in the centre of the nave and behind the high altar, probably lost during the alms collection. Apart from the coins, two metal devotional items from the nineteenth century have been found, a small cross and a medallion from Rome.

The lack of coins from the interwar period resulted most probably from an economic crisis the rural areas were undergoing at this time. The fact that no coins older than the middle seventeenth century were found proves that, despite common assumptions, the church that is known to have existed in Bączal Dolny since the fifteenth century, could not have been erected on this exact spot. The listed coins can only be connected to a building erected around 1666–1667.

Adres autora / The author's address:

kaw62@wp.pl